

mbt9710@gmail.com
המון'ל שלום צדוק
רחוב אריאלי 16/5
ביתר עילית
055-6783-221
העלון יוצא לאור בסיוע
משפחת המנוח
הרה"ג יוסף צדוק זצ"ל

מסילות בני תימן

על שם רבינו יחיא צאלח (מהרי"ץ) זצוק"ל, גאון רבני תימן (ה'תע"ה-ה'תקס"ו)
לזכרו של הרה"ג רבי יוסף צדוק זצ"ל | חנוכה תרצ"ו - ה' כסליו ה'תשע"ז

אין לקרא העלון
בשעת התפילה
וקריאת התורה
חודש מרחשוון
תשע"ט
עלון מס' 22

ספר בראשית מדות ואמונה

מתלמידי החזון איש מאברך אחד, שיערוך את ליל הסדר אצל אשה אלמנה וילדיה. לבסוף לא עלה ביד אותו אברך להגיע, והלך תלמיד החזון איש בעצמו לערוך את הסדר בבית האלמנה. כששאלו אותו בני ביתו, מדוע עשה כך על חשבונם, השיב להם במעשה שאירע עם החזון איש עצמו, וכך היה.

פעם אחת באו לקחתו לערוך אירוסין לבחור אחד, ובאותו רגע נכנסו לביתו זוג זקנים שהיה להם חנות של חוטים, ובאו להתייעץ עמו, כמה חוטים לקנות, וכמה כפתורים לרכוש. החזון איש ענה להם בחביבות ובשלוה על כל שאלותיהם, ולא זיזום אפילו במעט. לאחר שיצאו הזקנים שאלו אותו, למה התעכב כל כך בשבילים. ענה להם החזון איש, למעשה כל אחד מכם היה צריך לשבת עם זקנים אלו ולהדריכם, משום שהם ניצולי שואה, שעברו דברים נוראים. בכך שישבתי עמם לא היה זה על חשבונכם, כי גם אתם הייתם מחויבים בחסד הזה.

כך גם סברה רחל אמנו, שכיון שגם יעקב אבינו מצוה למנוע בושה מלאה, ממילא הוא חייב עבור כך לשאת אותה, ולכן מסרה את הסימנים לאחותה. והשכר שקיבלה עבור כך, שיצא ממנה יוסף הצדיק שמנע בושה מיעקב אבינו ובניו בזמן שירד למצרים, כי לולא זאת היו צריכים לדרת בשלשלאות של ברזל, כשבויי מלחמה.

מכאן לומדים מהו הערך של ויתור ומידות טובות, שהאדם לא יחשוב כי הוא עלול להפסיד אם יוותר, אלא אדרבא, רק ירוויח מכך.

מכתבי הרה"ג רבי יוסף צדוק זצ"ל

ספר בראשית מתחיל בבריאת העולם ומעשה אבות, בשאר הספרים התורה מצווה על התרי"ג מצוות. והטעם לכך, כדי שנלמד מבריאת העולם ומעשה אבותינו מידות ומעשים טובים, משום שאדם הלומד תורה ואין לו מידות גורם חילול השם, שהבריות אומרות אוי לו ואוי לאביו. אבל אדם הלומד תורה והנו נעים הליכות העולם משבחים אותו, אשרי אביו שלימדו תורה, ומשתבח לא רק בחכמתו אלא אף במעשיו הטובים, כי המאור שבה מחזירו למוטב.

דבר זה נלמד בראשיתו מאברהם אבינו, שהיו בו מידות, מסירות נפש ואמונה בבורא עולם. וכן למדים זאת מאליעזר עבד אברהם, שהוא מבני נענן שנתקלל בארור, ולבסוף יצא מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך, בזכות מעשיו ומידותיו הטובות. ואף אליפז שיצא ממנו הכופר והשונא הגדול של עם ישראל, עמלק, משך עצמו מן הרציחה ולא רצח את יעקב אבינו, מפני שגדל בחיקו של יצחק אבינו.

וכן רחל אמנו, בכדי לא לבייש את אחותה לאה, ויתרה על השידוך הגדול שלה, שישא אותה יעקב אבינו, ומסרה את הסימנים לאחותה לאה, ולימדה אותה דיני נדה חלה והדלקת הנר, כדי שתדע אותם כליל החופה. ולכאורה פלא גדול הוא, כיצד היה מותר לרחל לעשות צעד זה, כנגד רצונו של יעקב אבינו, והרי יעקב רצה לשאת את רחל ולא את לאה.

השיב על כך הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל, על פי מעשה. פעם אחת ביקש אחד

תולדות רבני תימן

הגאון רבי אברהם בדיחי זצ"ל, רב בית הכנסת בית צאלח בעיר צונא שבתים

כשהקיץ הודיע למנהיגי בית הכנסת שאינו יכול יותר לשאת בעול הציבור, שכן בית כנסת זה היה גדול מאוד ומלא ציבור מפה לפה. אך הציבור לא ויתר ופנו אל הרב הראשי דאז, בבקשה לפנות אל הגר"א בדיחי בשמם, שימשיך להנהיג את הציבור. הרב שלח לו מכתב בחודש תמוז ה'תרצ"ב בו הלשון, כבוד הרב מוריני ורבינו אברהם בן יהודה אלבדיחי, ישמרו צורו ויוצרו. ראה שבעלי בית הכנסת עליהם השלום, החזירו את הנשיאות אליך, בכדי להעמיד ולכוון בית הכנסת של מהרי"ץ זכורנו לברכה על נכונה, והעמדנו מחזיק בימינך, כבוד שלמה בן מורנו ורבינו יוסף אלבדיחי זכורנו לברכה, ובעלי בית הכנסת קודמים לזולתם בענין הזכויות אחרי הנשיא והשני לו. ועכשיו עליך הדבר וכו' (היהודים והמלך בתימן עמוד קל"ו).

בשנתו כלילה היה ישן על עור כבש הפרוש על שטיח עשוי מצמר עיזים, על מנת ששנתו לא תערב עליו, כדי שיוכל להקיץ בחצות לילה ללמוד וללמד. וזאת למרות שהיה עשיר, ולא חסרו לו בביתו כרים וכסתות. בתחילת הלילה, כשהוא שוכב על מטתו, היה גורס בעל פה משניות וגמרא עד שהיה נרדם, ובעלי בתים היו באים לשמוע גירסתו בתלמודו.

בשבת האחרונה לחייו עוד מסר את שיעורו הקבוע בתלמוד, במשך כמה שעות. לאחר תפילת מנחה תקפתו חולשה שנמשכה במשך ארבעה ימים, בהם לא פסק מתלמודו, וביום רביעי כ"ז מנחם אב ה'תרצ"ט השיב את נשמתו לבוראו, בהיותו בגיל תשעים שנה.

הגאון רבינו אברהם בדיחי זצ"ל נולד בשנת ה'תר"ט. רבותיו היו הגאונים רבי שלום מנצורה זצ"ל, ורבי יוסף קורח זצ"ל.

רבינו אברהם כיהן כשליח ציבור בקולו הערב והמרגש, ואף שימש כחבר בית הדין בראשותו של הגאון רבי יחיא יצחק הלוי זצ"ל, ונאמן על כספי ההקדש. יחד עם שנים מונכדי הקהל, היו יוצאים כמה ימים לפני חג הפסח וחג הסוכות ומסבבים ברחובות קאע אליהוד (שכונת היהודים), כדי לחלק ליתומים ולאומנות ולנצרכים אחרים את הקצבה אשר הוקצבה מכספי ההקדש למענם. לפרנסתו התעסק כדרך רוב רבני תימן, והתפרנס ממלאכת הצורפות (מצפונות יהו"ת עמוד רל"ג, ועיין סערת תימן עמוד ע"ח).

הגאון רבינו אברהם היה עניו מאוד בכל אורחותיו, חייו ומלבושיו. ראש המדברים בכל מקום, מוכיח בשער, ומרתק בדרשותיו את הציבור ששטה בצמא את דבריו. שימש כראש בית הכנסת מהרי"ץ, וקבע ישיבתו שם. כבר בשעה אחת אחר חצות ליל היו יושבים תלמידיו, ומסובבים לפניו כחצי גורן עגולה גדולה וכפולה, כחמישים איש בערך, ולומדים תלמוד בבלי עד השעה שלוש. עד אז התאספו לפניו כמאה איש, ולמדו לפניו בספר היד החזקה להרמב"ם, החל מהלכות יסודי התורה עד הלכות מלכים, פרט לימי החגים שהיו מקדימים שלושים יום ללמוד הלכות חג בחג. לימוד זה הסתיים אחרי עלות השחר, אז היו מתפללים שחרית (חכמי היהודים בתימן עמוד נ"א).

עיונים בתורת מהרי"ץ

ברכת גרעיני הפירות חמניות אבטיח ודלעת

לבטלה, הואיל ואמת הדבר גרעין הפרי הזה הוא מפרי העץ.

ומסקנת היבוע אומר, דיש לחלק בין גרעיני החמניות שכל עיקר הזריעה בשבילם, ואין שם פרי אחר שהם טפלים לו, משא"כ גרעיני הדלעת והאבטיח, אינם עיקר הפרי אלא טפל לפרי, לכן יש מקום לומר שברכתם שהכל, אף שהיה ראוי לברך עליהם בפה"א כדעת מרן הש"ע שקיבלנו הוראותיו, אלא שנהגו העם כדברי החיד"א האחרונים שנמשכו אחריו לברך שהכל. וסיים הדרושה לברך עליהם לבתחילה בורא פרי האדמה, כדעת רוב הראשונים ומרן הש"ע הרשות בידו, ואין כאן חשש ספק ברכה לבטלה.

אך בילקוט יוסף ברכות (עמוד תשכ"ו) כתב כפי ששמענו בשנים האחרונות זורעים אבטיחים במיוחד לצורך הגרעינים, וכן זורעים גרעיני חמניות במיוחד לצורך מכירתם בחנויות, לפי זה צריך לברך עליהם בורא פרי האדמה. עוד הסתמך על דברי שו"ת יביע אומר הנ"ל שכתב ראוי לברך עליהם אדמה.

ברכת הבמבה

מברך שהכל, ולהטור בשם בה"ג מברך בורא פרי האדמה. וכתב על זה מהרי"ץ שהדבר פשוט במין קטניות שקורין דורה, לכולי עלמא לא יברך אלא שהכל, אע"פ שהרוב עושים ממנו פת, בטלה דעתם אצל רוב בני אדם. ואפילו שיהיה מחוץ בכללו עושים ממנו פת, בטלה דעתם אצל רוב הארצות. ומוכח שלא רק דאולנין בתר הזריעה, אלא אף אולנין בתר רובא דעלמא למה זורעין פרי זה או ירק זה. ועיין עוד בשו"ת פעולת צדיק (ח"א סימן ו') גבי ורדים שמרקחין אותם בסוכר או בדבש, שברכתם שהכל. כיון דמברכין על הורדים עצי בשמים משום דאין עיקרן לאכילה, גם לענין ברכת אכילתן מברכין שהכל, כיון שאין ראויין לאכילה.

ובהלכה ברורה הנ"ל (עמוד נ"ה) הביא דברי מהרי"ץ אלו, והוסיף שהביאו בשם הגרש"ז אורבך וצ"ל, שאפילו אם יש מין מיוחד של עגבניות שמגדלים אותו אך ורק על דעת לסוחטם ולעשות מהם רסק עגבניות, יש לברך על הרסק שהכל, ואין לומר בזה דנטעי להו אינשי אדעתא דהכי, כיון שבאופן כללי דרך העולם לגדל העגבניות על מנת לאוכלם.

ולפ"ז יש מקום להעיר על דברי הילקוט יוסף, דאף אם יש גידול מיוחד של גרעיני התירס עבור עשיית הבמבה, כיון שעיקר גידול זן התירס לאוכלו כמות שהוא, שאז ברכתו אדמה, או לעשותו מיני קמחים ואז ברכתו שהכל, ממילא אף אם מגדלו עבור עשיית הבמבה, יש לברך עליו שהכל. משום שאינו נהפך להיות למין קטנית חדשה. אלא שבהמשך דבריו כתב שאין הבמבה דומה לפת קטנית, שנעשית מקמח ומים, אלא גרגרי התירס עצמם בלבד. כלומר כוונתו שעיקר צורת הפרי נשאר בו בהליך היצור. וממילא נשארת ברכתו עליו.

ולענין קטניות או קליות טחונים, מהרי"ץ בח"ב (סימן כ"ט) הסיק שעל שאר קמחים דפירות וקליות, מברכין על כל אחת ברכה הראויה לו, ודומה למה דפסק מרן בסיומן ר"ב סעיף ו' תמרים שמייעבד בין ועשה מהם עיסה והוציא מהן גרעיניהן, אפ"ה לא נשתנית ברכתן. משא"כ קמח של חיטין ושעורין מבואר בגמ' ברכות (דף ל"ו ע"א) דכיון דאית ליה עילויא אחרינא בפת, מברכין עלייהו שהכל.

אך יש לדון אם לאחר טחינה השתנה טעמו ונמחית צורתו, ופנים חדשות באו לכאן, דלכאורה אף ברכתו תשתנה לברכת שהכל. ושלחנו לברך בזה פסק ההלכה ממרן הרב רצאבי שליט"א, וקיבלנו התשובה כדלהלן.

בפעולת צדיק (חלק ג' סימן קע"ט) הביא דברי השולחן ערוך (סימן ר"ב ס"ג), גרעיני הפירות אם הם מתוקים מברך עליהם בורא פרי העץ, ואם הם מרים אינו מברך עליהם כלל, ע"כ. ותמה על מרן השולחן ערוך, אמאי לא פסק כדעת הרשב"א כדקיימא לן בכל דוכתא פסק ברכות להקל. ועוד, דברכת שהכל יוצא לכולי עלמא שהיא ברכה כללית. וסיים, וירא שמים יאכל פרי אחר ויכוין לפטור, ע"כ. וכן פסק בשו"ע המקוצר (סימן ל"ח ס"ו) לענין גרעינים המרים שאינם נחשבים כלל, ואם אוכלם כך אינו מברך עליהם כלל, ואם מתקם מברך שהכל.

אך בחזון עובדיה (ברכות, עמוד קכ"ג) כתב, גרעיני הפירות המתוקים, יש לברך עליהם בורא פרי האדמה. ובהערות כתב דאף שדעת הברכי יוסף דיש לחוש לדברי החולקים על מרן השולחן ערוך לאפוקי נפשינן מפלוגתא יש לברך שהכל, מכל מקום בהגלות נגלות דברי רבינו דוד אבודרהם שכתב בשם הרשב"א שיש לברך על גרעיני הפירות אדמה, נמצא דיש שם פרי גם על הגרעין.

אמנם בשו"ת יביע אומר (חלק ז' סימן ל"א) כתב על דברי הפעולת צדיק, דאי משום הא לא איריא, כי נראה שאפילו הרשב"א מודה שאם בירך על גרעיני הפירות בפה"ע יצא, ולא הוי ברכה

בילקוט יוסף ברכות (עמוד תשפ"ט) מובא שאפשר לברך עליו אדמה, כי התירס שממנו עושים את הבמבה נורע במיוחד לצורך הבמבה, וגם צורתו אינה התירס רגיל מאורך. לאחר שמייבשים את גרעיני התירס מרסקים לגרגירים דקים ביותר ושעם התירס ניכר בהם, ועוד אינו נעשה עיסה כלל ובמלתיהו קיימי. וע"ש בכל דבריו והעיד שראה כן כשביקר במפעל היצור ע"כ.

ויסוד זה דאולנין בתר צורך הזריעה, מצניע במחלוקת הרמב"ם והטור (הביאם הפעולת צדיק ח"ב סימן רפ"ה) דדעת הרמב"ם (בפ"ח מהלכות ברכות ה"ה) גבי קנים מתוקים שסוחטין אותם ומבשלים מימיהם עד שיקפה וירמא למלא, אין זה פרי ואין מברכין עליו אלא שהכל, דלא יהיה דבש אלו הקנים שנשתנה על ידי האור גדול מדבש תמרים שלא נשתנה על ידי האור ומברכין עליו שהכל. אך הטור (סימן ר"ב) דחה דברי הרמב"ם, שאינו דומה לדבש תמרים, שהתמרים הם פרי ונטעי להו אדעתא לאכלם, הלכך כשנשתנו נשתנית ברכתם, מידי דהוי אכל פירות שמברכין על משקין היוצאים מהם שהכל חוץ מיין ושמן. אבל אלו הקנים שאין ראויין לאכילה ועיקר נטיעתם על דעת הדבש, ודאי זה פריין ומברך בורא פרי העץ.

והב"י דחה דברי הטור מחמת שעיקר גידול קנים אלו, שמוכרין אותם לאלפים ולרבות למצוץ אותם, והרי המים היוצאים מהם כשאר מי פירות. כלומר הטור לא ידע שבארץ מצרים במקומו של הרמב"ם, היו אוכלים קנים אלו, וסבר שקנים אלו רק כדי להוציא מהם סוכר על ידי בישול, וממילא סבר שהסוכר עיקר הפרי. ובאמת אם היה מציאות שעיקר גידול הפרי כדי לבשול ולהוציא ממנו הסוכר, מודה הב"י לטור דברכתו כברכת הפרי. דאף אם נשתנה הפרי מצורתו, ברכתו לא השתנתה.

ובהלכה ברורה (אוצרות יוסף חלק י' עמוד נ"ט) כתב על זה, דכל דברי הטור לבאר החילוק בין הדבש היוצא מקני הסוכר דלא חשיב זיעא בעלמא, לבין שאר מי פירות דחשיב זיעא בעלמא, ועל זה כתב הטור שאני קני סוכר מפסיקת מי פירות, דמי פירות אינן עיקר הפרי, שעיקר נטיעת הפירות לצורך אכילתן כמות שהם, ואינם על דעת המשקה היוצא מהם, מה שאין כן קני הסוכר שנעשו על דעת להוציא מימיהן, לא חשיב אותן מיין היוצא מהם לזיעא בעלמא כשאר מי פירות. ועל זה השיב הב"י דאף קני הסוכר ראויים לאכילה כמות שהם על ידי מציצת המיין שלהם, וממילא כשסוחטין והוציא מימיהן חשיבי אותם מים כשאר מי פירות וברכתם שהכל כדעת הרמב"ם.

עוד מצאנו מאידך גיסא, דאולנין בתר רובא דעלמא, ולא בתר מקום הזריעה. בפעולת צדיק (חלק ג' סימן פ') הביא דברי הש"ע (סימן ר"ח ס"ח) גבי פת דוחן או שאר מיני קטניות, דלדעת הרמב"ם

תשובות מעודכנות ממרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א בעניני ברכות, עבור קוראי עלון מסילות בני תימן

שאלה ד. ממתת הקוקוס הממותק בסוכר ובולול בעיסה, האם חשיב נאבדה צורתו וברכתו שהכל או ברכתו העץ? תשובה: העץ.

שאלה ה. לדר העשוי מפירות מיובשים שטועמים חזק את הסוכר, האם דינו כריבה שהעלה הרב בשולחן ערוך המקוצר (סימן לח) שברכתה שהכל, או חשיב עדיין ניכר הפרי ודינו כדין פירה תפוחי אדמה שלא איבד ברכתו הראויה?

תשובה: לדר, דהיינו משמיש טחון מיובש או ממרח תמרים, ברכתו בורא פרי העץ, הלאר עשוי משמיש טחון, ומעריב בו עוד כמה דברים, ועושים אותו כמין משטח. ומהרי"ץ כותב (פסקי מהרי"ץ הלכות ברכת הפירות סעיף ל' בד"ה שוב. דף רע"ו בספר בארות יצחק), כי דבר שניכרת צורתו אפילו קצת, נשארת ברכתו אותו הדבר. דהיינו, אם המראה נשאר, וגם הטעם. ואפילו הרחנו אותו, ואכן יש לו טעם וריח של משמיש. כמ"ש בס"ד בשערי יצחק (שיעור מוצש"ק בשלח ה'תש"ע ע"ש)

שאלה א. מה דעת הרב לגבי ברכת גרעיני אבטיח או דלעת, שהכל או אדמה?

תשובה: ברכתם שהכל אא"כ זה גידול מיוחד שנועד בשביל הגרעינים.

שאלה ב. איך אפשר לדעת באיזה חנויות מגיע גידול מיוחד לגרעינים ואיזה לא?

תשובה: גרעיני אבטיח ודלעת המופצים בשווקים, הם זן מיוחד שטוב לפיצוח, בכמותם ובאיכותם. ולא נועדו לאכילת בשרם הכללי שהוא לא כ"כ ראוי לשם זאת. ולכן ברכתם בורא פרי האדמה, כי נטעום אדעתא דהכי, אבל גידול פרטי שאני.

שאלה ג. לגבי ברכת הבמבה שכתב בילקוט יוסף שברכתם אדמה, כיון שזה גידול מיוחד שאינו ראוי לאכילה רק עבור יצור הבמבה, האם כך פוסקים?

תשובה: הנושא שנוי במחלוקת עצומה, וקשה להכריע (בעבר גם אני אמרתי שברכתו אדמה, אבל אח"כ נודעו לי פרטים נוספים על דרך היצור שהיו חסויים וכו') ולכן עדיף מן הספק לפטור בדבר אחר שוראי ברכתו אדמה. ואם אין אפשרות, עדיף לברך שהכל.